

A III. Veszprém megyei Üzemtörténeti Konferencia

Veszprém megyében 1972 óta szervezetteren és lendületesen fejlődik — a honismereti mozgalom szervezeti keretében — az üzemtörténet-írás. Ösztönzői, támogatói és művelői harmadikban találkoztak az elmúlt év végén Várpalotán, az Inotai Erőmű Művelődési Házában. A konferencián értékelték az üzemtörténeti kutatás-írás helyzetét és számbavették feladatait.

A következőkben az értékelő-vitaindító referátumból közlünk részleteket és a pályázati rendszer tapasztalatait elemző felszólalást ismertetjük.

Huller Gyula bevezető előadása

Amikor 1972 decemberében az I. Megyei Üzemtörténeti Konferenciát tartottuk, a helyzet elemzése és a lehetőségek mérlegelése nyomán azt állapítottuk meg, hogy az üzemtörténet-írásnak megyénkben nem annyira múltja, mint inkább jelene és jövője van. Most olyan időponthoz érkeztünk, amikor tevékenységünk nyomán szerzett tapasztalataink jelentős részét általánosítani tudjuk, s ezek politikai, gyakorlati tartalmukban is többet és újabbat jelentenek, mint az előző konferencia megállapításai.

Találkozóinkon okkal térünk vissza következetesen a megyei pártbizottság agitációs, propaganda bizottságának 1971. februári állásfoglalásához, mert az mind irányító-segítő munkánkhoz, mind pedig a kutatásban, feltárásban résztvevők számára eredményesen használható politikai vezérfonalat adott.

A mozgalom dinamikus fejlődésének egyik tényezője a társadalmi feltételek kedvező változása. A XI. kongresszus előkészítésének időszakában, majd ezt követően a párt programjában a szocialista életmód formálásának feladatai nagyobb hangsúlyt kaptak. A programnyilatkozat ezt így fogalmazza: „A szocialista tudat és életmód közösségekben alakul ki és fejlődik tovább. Ezek sorában meghatározó szerepe van a munkában létrejövő kapcsolatoknak, amelyeknek legbiztosabb formája a szocialista brigádmozgalom.”

A szocialista demokrácia tartalmának és kereteinek fejlesztése a munkában és az életmód formálásában egyre fokozottabban jelentkezik. A munkahelyeknek ebben is megkülönböztetett szerepük, jelentőségük van. Gazdasági, politikai, kulturális életünk úgyszólván minden lényeges problémája itt koncentrálódik, amely a közösséget és az egyént egyaránt arra készíti, hogy a jelentkező valamennyi gondot, feladatot itt és konkrétan oldja meg. Az életmód és a demokratizmus a cselekvő valóságban formálódik. A cselekvés tartalmi kereteit lehet és kell bővíteni tovább. Erre szolgálhat jó eszközül az üzemtörténeti (kutató-író) mozgalom.

A mozgalom tömegesedésének időszaka — a kedvezőbb társadalmi feltételek hatására — várhatóan ezután következik. Felelősségünk is ehhez mérten növekszik. Így szükséges néhány — a munkában felmerült — elvi és gyakorlati kérdés megválaszolása a várható buktatók elkerülése végett.

1. Az indulásánál is számoltunk azzal, hogy az üzemtörténet-írás fejlődése egyenetlen lesz, egyrészt a feltételek különbözősége, másrészt politikai és emberformáló értékének eltérő mértékű felismerése miatt. A gyakorlati tapasztalatok is erre utalnak. Míg megyénk egyes üzemeiben régtől fogva tudatos törekvés nyilvánul meg a gyár történetének kutatására és feltárására, addig más üzemekben még nem ébredtek rá e munka fontosságára.

Számolnunk kell azzal, hogy a fejlődés — bár más fokon — a jövőben is hasonló lesz. Ezt a sajátosságot tudomásul kell venni. A tudomásulvétel ne belenyugvást jelentsen. A jó példák, a meggyőzés eszközeivel kell segíteni az üzemek egy részét legalább a jelenlegi középmezőnyhöz való felzárkózásra. Az üzemtörténet-kutatás mozgalmi jellegéből is következik, hogy csak ezt az utat járhatjuk. A sértő kritika, az elmarasztalás nem lendítheti előre — ellenkezőleg: fékezheti — a mozgalom kibontakozását.

2. A gyakorlat igazolta az agitációs, propaganda bizottság honismeretre vonatkozó állásfoglalásának azt a megállapítását — leegyszerűsítve és kissé átfogalmazva —, hogy ha érdemi és lendületesebb fejlődést akarunk elérni, akkor e tevékenység tudományos-kutatási és politikai oldala közül most az utóbbit emeljük ki. Csak ezáltal válhat nyilvánvalóbbá szélesebb körben a haszna, így tud a tömegekre vonzást gyakorolni. Ezért a mozgalom lendületes fejlődéséhez változatlanul politikai támogatásra van szükség.

Az érdemi kibontakozás azokban az üzemekben következett be, ahol a pártszervezet, a szakszervezet és a KISZ kellő politikai támogatást adott, többek között azért, hogy akciókat indított az emlékek feltárására; gondoskodott a felgyűlt anyagok megőrzéséről, megismertetéséről, s kellő támogatást és elismerést adott azoknak, akik e tevékenységben jeleskedtek.

3. Már az első konferencián is megállapítottuk, hogy a felszabadulás előtti és utáni időszakot nem szabad egymással szembeállítani, mert e két időszakban folyó tevékenység egymást kölcsönösen feltételezi és kiegészíti. Az eddig meghirdetett öt pályázatra beérkezett dolgozatok kétharmadának tartalma az utolsó harminc év anyagából merített — a többi teljes üzemtörténet volt. Egyetlen dolgozattal sem találkoztunk, amely csak a felszabadulás terjedő időszakot tárta volna fel.

Az utóbbi harminc év történetének kutatására tehát nagyobb a kedv, mint a távolabbi múltéra. Elevebben él előttünk, több forrással is rendelkezünk, s olyan hősi korszak ez, amelynek elemzése hasznos útmutatásokat adhat a mai üzemi és társadalmi gyakorlathoz.

4. Tapasztalataink szerint a magányosan dolgozó kutatók törekvései nem mindig kapják meg a megérdemelt közösségi méltányolást, mert a kutatók és az üzemek törekvései sokszor nem találják egymásra. A kereslet-kínálat nem mindig azonos helyen és időben jelentkezik. Ez némely kutatóban elkeseredettséget okoz.

Más tapasztalatok pedig azt mutatják, hogy a helytörténeti, a brigádvetélkedők és egyéb hasonló akciók nyomán többségében széleskörű feltáró munka indul, s többnyire olyan gazdag termést eredményez, amely felelősséget ébreszt, indítékot ad a megszerzett forrásanyagok tudományos szintű feltárására, majd rögzítésére. E folyamat kutatókat is termel ki és visszahat más kutatók tevékenységére. Az utóbbi két év dolgozatai számos példával szolgálnak erre.

Nyilvánvaló a következtetés: csak megfelelő üzemi, társadalmi háttér és támogatás mellett folytatható eredményes kutató munka. A „magányos” kutatóknak is fel kell ismerniük: tevékenységükhöz kedvező környezetben folytathatnak csak olyan munkát, amelyben teljes örömeiket lelik. Ezért be kell kapcsolódnuk környezetük formálásába.

5. A munkásmozgalom gyakorlatának is nagy tapasztalata, hogy az ember tevékenységében művelhető. A pontosan megfogalmazott feladatok, azok bővítése, a magasabb követelmények adnak indítékot és vezetnek el a magasabb szintű vagy más tevékenység eredményesebb végzéséhez szükséges ismeretek megszerzéséhez. Csoport- vagy tömegméretű feladatokat kell adni, melyek különböző színvonalú és mélységű, alkalmiszzerű gyűjtésekre, kisebb kutatásokra ösztönöznek. Jó példái ennek a különböző vetélkedők, de még jobb például szolgálna a mindenhol megkövetelt üzemkrónika.

A megyei pártbizottság eszmei irányításával és a honismereti mozgalom népfront által összefogott szervezeti keretei között, a szakszervezetek továbbra is fontos feladatuknak tartják az ipari üzemekben, különböző vállalatoknál, intézményeknél az üzemtörténeti mozgalom segítségét, támogatását és részben összefogását. A párt- és KISZ-szervezetekkel közösen kell törekedni arra, hogy a munkásmozgalom- és üzemtörténet-kutatás elemeit és eredményeit jobban építsük be a kulturális nevelő munkába. Hasonlóak a törekvések a szövetkezeti mozgalomban is.

A teljesebb kibontakozás érdekében ezért nagyobb hangsúlyt kell helyezni az üzemtörténettel kapcsolatos kollektív szükségletek megteremtésére. A különböző helytörténeti, brigádvetélkedők, brigádvállalások ösztönzése, pályázatok kiírása, kiállítások rendezése, kutatási megbízások kiadása jó eszközül szolgálnak erre. Az érdeklődést ezáltal is fel lehet kelteni, illetve szélesíteni a munka- és lakóhelyen egyaránt.

Pályázatok terén az 1975-ös évre a korábbi évekkel szemben nemcsak a mennyiség ugrásszerű növekedése volt a jellemző, hanem az is, hogy először kértek részt e munkából szocialista kollektívák. Munkájuk olyan színvonalú volt, hogy a bíráló bizottság mindhárom szocialista közösség dolgozatát jutalmazásra javasolta.

A mozgalom tömegesítése során a szocialista brigádokban már kialakult, illetve fejlődő aktív művelődési igényekre kell támaszkodni. A munkahelyek állami vezetése, s mindazok, akik befolyással rendelkeznek a brigádoknak szánt ajánlások, követelmények kidolgozására és értékelésére, jelentős segítséget nyújthatnak azzal, ha e tevékenységet a művelődési folyamat szerves részévé teszik, kiemelt művelődési lehetőségként kezelik.

A brigádok tevékenységének van még egy fontos eleme, amely az írásbeli publikációkat kiegészítve, azokat megtermékenyítve vagy azok részanyagát hangyaszorgalommal összehordva a pusztá ténykedésnél többre jogosít fel bennünket: a brigádnapló. Ezek jobb esetben e kollektívák életének, hétköznapijainak hű tükörképei és így minden üzemtörténeti kutatás becses dokumentumanyagai. Azért „jobb esetben”, mert e naplók vezetésének jelenlegi módszere — amelynek lényege csupán az eredmények regisztrálása — jelentősen lecsökkenti a brigádnaplók dokumentumértékét. Hiányzik belőlük az élet árnyoldala, a gondok, amikkel e kollektívák küzdöttek, a problémák, amikkel viaskodtak, s az örömök az apróbb győzelmek felett.

Az ifjúság és különösen a szakmunkástanulók bekapcsolása adhatja a másik fő lehetőséget. Az ifjúság szabad idő eltöltésének az üzemtörténeti munka hasznos tartalmat adhat. Számos, reményekre jogosító példa is ösztönözhet erre.

A jelenlegi kutatók körét a mozgalom termelte aktívakkal kell bővíteni, segítve orientálódásukat, továbbképzésüket, tapasztalataik cseréjét. Némely városban — ahol létszámuk indokolja — a művelődés fórumaiként új klubokat, szakköröket kell létrehozni. Ebben a művelődés intézményei — különösen a művelődési házak, könyvtárak, múzeumok — nyújthatnak sok segítséget.

A kutatási eredmények felhasználási körét üzem gyűjtemények létesítésével is tovább lehet bővíteni. Az elmúlt két évben nyitotta meg kapuit az Ajkai Szénbányák Múzeuma és a Várpalotai Szénbánya Vállalat hasonló gazdagságú állandó kiállítása. Mától az Inotai Erőmű kiállítószobái is az érdeklődők rendelkezésére állnak. Több hasonló gyűjtemény van megyénkben kialakulóban. Arra kell törekedni, hogy további ilyen gyűjtemények jöjjenek létre, kiegészüljenek, s viszonylagos teljességre törekedve érzékeltessék, mutassák be az üzem történetének tárgyi és személyi emlékeit, a termeléssel, a gyár fejlődésével, de a dolgozók életével, a munkásmozgalommal kapcsolatos emlékeket, dokumentumokat is.

Az üzemi lapok — amelyek eddig is tudatosan és jól szolgálták a mozgalom ügyét — változatlan terjedelemben és még változatosabban folytatssák tevékenységüket.

Mivel az üzemtörténettel foglalkozók körének jelentős bővülése várható, tovább kell fejleszteni a pályázati rendszert. Fogja át az ipari üzemekben túl a termelő-, a fogyasztási és a kisipari szövetkezeteket; új pályázati kategóriát szükséges nyitni a versenymozgalomnak, a szocialista brigádok történetét feltáró művek számára; növelni kell a pályadíjak összegét.

Dr. Beszteri Gyula felszólalása

A vitaindító referátum megállapításaival egyetértek, előremutatónak és politikusnak tartom. Magam is az üzemtörténeti és a krónikaíró-mozgalom politikai és tudatformáló szerepét tartom a legfontosabbnak. A tudat a munka hatására, a munkahelyi közösségekben fejlődik és a közéleti tevékenység is meghatározó jelentőségű a szemlélet, a gondolkodás, a nézőpont alakulására. A közéletiségnek egyik igen hasznos formája az üzemtörténeti mozgalom. Elősegíti a szocialista brigádok, az e célra szerveződő kisebb kollektívák és az egyéni kutatók politikai-tudati fejlődését azáltal, hogy e tevékenység során megismerik saját üzemük fejlődését, az előrehaladás örömeit, gondjait, problémáit.

Felszólalásomban az üzemtörténeti pályamunkák véleményezésében szerzett több éves tapasztalataimat kívánom röviden összegezni. Örvendetes a lelkes, öntevékeny, úgyszóval fakadó üzemtörténet- és krónikaíró munkássága, különösen a szocialista brigádok tevékeny bekapcsolódása e fontos és szép munkába. A pályázatok növekvő érdeklődést és általában emelkedő színvonalat mutatnak. A tisztelet és a megbecsülés hangján lehet csak nyilatkozni az üzemtörténet kutatóinak munkásságáról. A befektetett munka nagysága, az üzemtörténeti kutatómunka fejlesztése egyaránt szükségessé teszi az amatőr üzemtörténeti kutatások eredményeinek és gyengeségeinek feltárását. Ez ugyanis fontos tanulságokkal szolgálhat a jövőt illetően, segíthet abban, hogy elsajátítsák mindazt, ami e munka jobbításához szükséges.

Melyek a dolgozatok többségének erényei?

Valóban helytörténetet, üzemtörténetet írnak; egy sor forrást, dokumentumot, iratanyagot tárnak fel, amelynek nagyrésze eddig ismeretlen volt. Ezzel megalapozzák a feltárt ismeretanyag közkinccsé tételét. Örvendetes, hogy többen folyamodnak a visszaemlékezések gyűjtéséhez, s ezzel életszerűbbé, valóságosabbá teszik a csupán írásos dokumentumokkal nem elég mélyen feltárható történeti tényeket, összefüggéseket.

Kiemelkedő érték a témaválasztás. Sok, politikailag fajsúlyos témájú dolgozat születik. Például a Bakony Művek VAZ-programja létrejöttének körülményei és első eredményei, a pápai húsüzem Állami-díjas csontozó brigádjának története, a nemrég munkába állt veszprémi házgyár megszületésének és indulásának bemutatása, a megye néhány legnagyobb és legjelentősebb üzeme: a Péti Nitrogénművek, a Fűzfői Nitrokémiai Ipartelepek átfogó gyártörténetét vagy egyes üzemeinek fejlődését több dolgozat is megörökítette. Ilyen továbbá az egyik legjelentősebb exportáló üzemünk, az Ajkai Üveggyár vagy egy kereskedelmi szocialista brigád életének (Amfora) bemutatása.

A legjobb tanulmányok készítői megfelelően elemzik a tényeket, az adatokat és többnyire politikailag, ideológiailag is helyes következtetésekre jutnak. Mondanivalójukat általában színesen, élvezetesen fejtik ki. Ezeket az értékeket kellene minél több dolgozatban erősíteni vagy egy adott dolgozaton belül egyenletesen érvényesíteni. A hibák, gyengeségek feltárásával is a mozgalomban rejlő lehetőségeket kívánom szolgálni. Mindezek segíthetnek abban, hogy a tudományosabb igényű, politikailag tisztább, színvonalasabb dolgozatok szülessenek.

Melyek a tipikus hibák?

Jellemző a túl nagy időszakot felölelő, átfogó témára való vállalkozás, ami legtöbb esetben meghaladja a szerzők erejét. A munka nagy időigényessége miatt nem tudják a témakört áttekinteni, megfelelően feldolgozni, elemezni, a tényyszerűség, az adatszerűség gyakran az áttekinthetőség, az elemzés mélységének rovására megy. A szerzők egy része éveket ugrik át néhány odavetett, általános mondattal vagy azt a hibás módszert alkalmazza, hogy minden évről akar valamit mondani, s ezért mondanivalóját egy-két bekezdésben foglalja össze.

A történetiség, a társadalmi, gazdasági, politikai, ideológiai folyamatok egyidőben folyó, komplex vizsgálata, egymásrahatásuk elemzése törést szenved. Ehelyett jellemző a részkérdések egymásmelletti, a következtetések nélküli adatfelsorolás; külön-külön fejezetekben írnak a termelésről, a műszaki-technológiai folyamatokról, a munkásmozgalomról, a szociális viszonyokról, egy-két mondatban említik a szocialista brigádmozgalmat, a kulturális fejlődést. Mindezek eredménye a tézisszerűség, a mozaikjelleg, az egymásmelletti és a természetszerűen összetartozó kérdések párhuzamos felvetése, s az ebből eredő felesleges ismétlés.

A technikai, műszaki-technológiai folyamatok bemutatása, a termelés fejlődése uralkodik a nagyüzemi dolgozatok jelentős részénél. Ugyanakkor háttérbe szorul vagy csak felszínesen jelenik meg a dolgozó ember életének, munkájának ábrázolása, az emberé, aki dolgozik, termel, aki tevékeny részese a szocialista brigádmozgalomnak.

A termelőszövetkezetek történetének feldolgozásakor pedig a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, a szocialista nagyüzem tudatformáló hatásának érvényesülését kell ábrázolni. Azt, hogy ennek nyomán miként változik és fejlődik a parasztság.

Többségükben személytelenek a dolgozatok, jogos igény a személyesebb hangnem érvényesítése. Ehelyett számadatokkal találkozunk (pl. a szocialista brigádok, a brigádtagok számát ismertetik vagy csupán adatokkal mutatják be a szociális ellátás fejlődését), az elemzés, a következtetések levonása elmarad.

Nagyon hiányzik az üzemkrónika. Egy-egy esztendőben ma még csak két-három ilyen műfajú dolgozattal találkozunk. Pedig itt van a legnagyobb lehetőség a bensőséges emberi kapcsolatok, a kis és nagy örömök, a hétköznapi embert próbáló és formáló hatásának megragadására. A pályázati rendszerrel is eredményesen lehetne befolyásolni, hogy a brigádkrónikák az emberi kapcsolatok, a munka, a társadalmi jelenségek, a tanulás brigádon belüli hatását is megragadják.

A politikai biztonság, a politikailag helyes következtetések levonása gyakran kívánni valót hagy maga után. Mindezekből következik, hogy aki üzemtörténet vagy üzemi krónika készítésére vállalkozik, annak jobban kell ismernie a párt politikáját és a politika elméleti alapjait, a marxizmus-leninizmust. A nagyszerű közéletiség, a

szinte már megszállottságnak tekinthető igyekezet, ami e mozgalom résztvevőire jellemző, szükséges, hogy ilyen jellegű belső igénnyel is párosuljon.

Befejezésül néhány tanácsot szeretnék adni az üzemtörténet kutatóinak:

1. A nagy erőfeszítésekkel járó helytörténeti tevékenység eredményesebb lenne, ha a szerzők nagyobb gondot fordítanának az adott téma országos és megyei szakirodalmának tanulmányozására. Ez egyrészt lehetővé tenné a helyi jelenségek nagyobb összefüggésekbe való ágyazását, másrészt csökkentené a történeti korszakolás, a történeti kategóriák és fogalmak használatánál elég gyakran előforduló pontatlanságot. Ez ugyanis nem csupán stílusosan zavaró, hanem elvi-politikai tartalmát tekintve is hibás megfogalmazásokhoz vezet.

2. Szükséges, hogy akik üzemtörténettel foglalkoznak, szakmai, módszertani továbbképzésben vegyenek részt. Erre Veszprémben megvan a megfelelő és eredményesen működő fórum, az Üzemtörténeti Klub.

Mivel e mozgalom tudatformáló jelentősége igen nagy, indokolt, hogy az üzemek párt-, gazdasági és szakszervezeti vezetői mindenütt adják meg a szükséges erkölcsi és anyagi támogatást e munkához. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy a kutatók többsége magányosan, támogatás nélkül dolgozik, ami többeknél elkedvetlenedéshez vezet. Pedig ez a mozgalom minden támogatást megérdemel.

A Békés megyei Múzeumi Szervezet nyári tábora

Harmadik éve, hogy Békés megyében a múzeológiai szakágakhoz kapcsolódva ifjúsági táborok működnek július–augusztus hónapban. A táborok célja *összetett*: egyrészt meg kívánjuk ismereteni és szeretetniti a fiatalokkal a múzeumi munkát, az iskolákban szerzett ismeretekre építve azokhoz képest újat akarunk adni; másrészt a tanulók munkájukkal segítik a gyűjtemények gyarapítását, védelmét.

Az első szervezés — 1974-ben — a régészeti ásatásokhoz toborzott középiskolás fiatalokat Békéscsabáról. A következő évben pedig a megye valamennyi középiskolája értesítést kapott a különböző jellegű táborok idejéről, helyéről. Ekkor indult a két régészeti tábor (az egyik középiskolásokkal, a másik régész egyetem hallgatókkal), a néprajzi tábor középiskolásokkal, és a

természetvédelmi, általános iskolásokkal. (Az 1975. évi táborokról Múzeum-pedagógiai füzet sorozatunk 3. száma adott részletes tájékoztatást.) 1976-ban ismét bővült a kör egy nemzetiségi néprajzi táborral.

A következőkben részletesebben ismertetjük a táborok munkáját.

1. A *középiskolás régészeti táborozók* a Vésztő-mágori középkori Csolt-monostor feltárásában segítettek. Ottlétük alatt megismerkedtek a lelőhely történetével, a régészeti lelet jelentőségével. Az ásás, a spaknizás, a tárgyak tisztítása a diákok számára különösen nagy örömmel, izgalommal járt, s ezt még fokozta „az év különleges lelete”: tavaly freskókkal díszített színes falmaradványokat találtak, most pedig bizánci csüngős arany fülbevaló került elő a föld alól.

2. A *nemzetközi jellegű régészeti tábor* „tanyája” Battonya határában másodszor adott otthont magyar, német és lengyel egyetemistáknak, akik az ásatásvezető régész felügyelete mellett önállóan, felelős szakemberként dolgoztak. Egy bronzkori temető leletmentésének befejező szakaszában és egy újkőkori település feltárásán munkálkodtak. Nagy öröm volt számukra, mikor jeles leletanyagot találtak; ilyenek voltak az ún. arcos edények, s a 10 cm-es, égetett anyagból készült istennőszobor, amelyek teljesen épen kerültek elő. A kiemelkedő lelet mellett tulajdonképpen minden feltárt darab jelentős, hiszen alapul szolgál az itt élt emberek mindennapi életének,

Tulkán Valéria népdalgyűjtés közben (Váradi Zoltán felvétele)